

Rederijkers in Goes

Jan van Loo, februari 2023.

Inleiding

Iedere echte Goesenaar is er bekend mee, als je iets wilt weten over de geschiedenis van Goes, dan ga je allereerst te rade bij de 'bijbel' van Dekker,¹ dus ook als je meer wilt weten over de geschiedenis van de rederijkers(kamers) in Goes. En de lezer wordt niet teleurgesteld. Goese rederijkers waren in 1475 in Bergen op Zoom, ze organiseerden in 1481 zelf een wedstrijd en ze waren in 1495 in Axel aanwezig tijdens de processie, terwijl ze in 1502 in Middelburg waren.² Inmiddels zijn er enkele aanvullingen bekend uit deze vroege periode, namelijk 1473 in Hulst toen twee gezellen uit Goes deelnamen aan batementen (opvoeringen) in de processie.³ En 1476 toen er in Goes zelf een wedstrijd was om een prijs te winnen, waaraan Hulst en Bergen op Zoom deelnamen.⁴ Al met al ontstaat door deze gegevens de indruk dat Goes al vroeg bezig was met rederijkersactiviteiten en zo ontstond de vraag of er niet meer te vinden zou zijn in de Goese archieven dan nu bekend is. Er staat weliswaar flink wat informatie op de website, maar die blijkt meer dan eens dezelfde gegevens te bevatten. En dus zijn we op onderzoek uitgegaan in de hoop meer te vinden dan nu bekend is. Wat volgt, is een verslag van dat onderzoek hier en daar aangevuld met hedendaagse informatie.

Mr. J.G. ab Utrecht Dresselhuis

Als eerste is nr. 168 van de handschriftenverzameling bekeken. Het gaat hierbij om een omslag met de omschrijving 'Geschiedkundige aantekeningen betreffende de rederijkers en de schuttersgilden te Goes, in het bijzonder betreffende de schuttersschilderijen, verzameld door dr. mr. J.G. ab Utrecht Dresselhuis, 1853, 1854.' De uitwerking van de notities van deze auteur maken een ietwat chaotische indruk. Het verzamelen van zijn gegevens lijkt (achteraf) niet meer te zijn geweest dan voornamelijk het overschrijven van de rederijkersinformatie uit de collectie Keetlaar.⁵ Mr. Cornelis Keetlaer was schepen en raad in Goes. Dekker baseert zijn informatie over de rederijkers uitsluitend op gegevens van de laatste en Ab Utrecht Dresselhuis vermeldt hij zelfs nergens. Overigens zijn de archivalia van beide heren niet voorzien van een foliumnummer. De min of meer wanordelijke aantekeningen passeren hier in chronologische volgorde aangevuld met foto's en hedendaagse informatie. Het overgrote deel van de informatie is afkomstig uit nr. 168. In verband met de chronologie staat er soms informatie uit een ander inventarisnummer tussen. Dat wordt dan uitdrukkelijk in de tekst dan wel in een noot vermeld.

Rekest 1553

Nog schryft hy [Keetlaar], In 1553 presenteerden zy [de rethorikers] een request tot approbatie [goedkeuring] eener nieuwe ordonnantie welke hun ook door Burgem[eeste]' en Schepenen by apostille werd geaccordeerd als volgt. Aen myne Heeren etc. Bij de beschrijving van de inkomsten lezen we dat per apostille op een rekest uit 1553 2 pond werd toegewezen op de verhuur van het bieraccijns en bij resolutie van mei 1581 werd jaarlijks 2 pond Vlaams toegewezen. Wat er precies in het rekest verzocht is, is niet bekend, maar in 1563 worden de statuten goedgekeurd.

Statuten 1563

De statuten van rederijkerskamer De Nardusbloem uit Goes, die thans worden bewaard als handschrift 78 C 66 in de Koninklijke Bibliotheek (KB) te Den Haag, waren goedgekeurd op 3 oktober 1563. Het handschrift zelf dateert van 1577. De statuten bevatten artikelen die de

gang van zaken in de kamer in goede banen moesten leiden. Bijvoorbeeld hoe de kamerleden gekleed dienden te gaan en gehoorzaamheid waren verschuldigd aan de prins en de dekens. Elk gildelid moest de eed zweren dat hij zich, op straffe van een boete, zou houden aan de regels uit het statuut.⁶

Titelblad van handschrift 78 C 66 uit de Koninklijke Bibliotheek met nardusbloemen, de zinspreuk 'Met ganser herten' en de merktekens van de prins en de dekens.

Vande paruere

Ab Utrecht Dresselhuis haalt Keetlaar aan die vermeldt dat artikel 2 van het statuut duidelijk maakt 'dat de leden dezer confrerie zich niet alleen door parure (opschik) en hun zinspreuk, maar ook door hun kleding onderscheidten van andere kamers. Het statuut zelf is daar uitgebreider over. Onder het kopje 'Vande paruere' lezen we:

*Item, elck gildebrouder werdt ghehouden te maecken een eerlycken tabbaert tot een paruere, met een borduersele van[de] eender busse met de Nardus bloeme daer vuyt spruytende, ende daer bij twoordt naer taduijs vander camere **Met ganser herten**. Oft van siluer wegende ten minsten een half once zonder ffatsoen, tot zulcken tijt gereet te zyne, als hem dat geordonneert zal werden. Ende dat zolanghe gedueren[de] van eenen coleure als by Prinche, ende Deekens, dat geordonneert zal werden. Ende oft yemant zynen tabaert zoe eerlick nijet en maecte alst betaemt, zoo sullen Prince ende Deekens die moghen afkueren ende doen verbeteren binnen zeeker[en] tyt op de boete van vyf schellinghe grooten.⁷*

De gildeleden moesten volgens vaste regels netjes gekleed gaan. De mannen droegen een tabbaard, een soort toga, wat in die dagen status verschafte. Verder moest de zinspreuk met een nardusbloem op de tabbaard geborduurd zijn. De kleur van de tabbaard was afhankelijk van de wensen van de prins en de dekens. Kennelijk veranderde die kleur van tijd tot tijd.

De rederijkers waren ook gehouden om deel te nemen aan de stedelijke processies op de manier waarop het bestuur van de kamer besloot. De kamer beschikte over een eigen kapelaan die voor hen de mis opdroeg met gebruik van een altaar in een der kapellen. Ongetwijfeld was dit het altaar van de heilige Maria Magdalena, de patroonheilige van de kamer.

Het blazoen en de patrones

Keetlaar wordt opnieuw aangehaald bij de uitleg over het blazoen:

Het wapen der oude kamer was een ruit, het schild gesneden in twee gelyke deelen, hebbende aan de regter zyde drie schuine balken van den regter naar den linkerhoek nederdalende. blaauw op gouden grond aan de andere zyden opeen zilveren veld twee roode dyen boven den anderen staande. Het schild zelf was gedekt met een groene krans of kroon bestoken, met blaauwe Nardusbloemen.

Deze afbeelding⁸ klopt niet exact met de beschrijving, het schild echter wel. Wat ontbreekt is een verklaring van de drie blauwe balken en de twee kippendijen. De drie balken hebben misschien te maken met een afbeelding die we alleen kennen van de beschrijving van de patrones van de kamer, Maria Magdalena (naamdag 22 juli). In een oud, thans verdwenen rekeningenboek van 1570 staat zij afgebeeld in een wit en hemelsblauw kleding op een veld met nardusbloemen met aan de rechterkant een drinkschaal met drie nardusbloemen. Opnieuw de kleur blauw en het getal drie, mogelijk verwijzend naar de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Maar wat moeten we met die kippendijen en waarom twee?

De naam Nardusbloem

Voor de uitleg van deze naam verwijst ab Utrecht Dresselhuis naar P. Weiland, *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek*, Amsterdam 1804, deel 4 (letter M, N), p. 216. De verklaring is 'eene soort van indiaansch gras' en er wordt ook gerefereerd aan het begrip 'nardusgeur'.

Tegenwoordig kennen wij de nardusbloem als juffertje-in-het-groen oftewel de *Nigella Damascena* (linksonder). De rederijderskamer *De Nardusbloem* heeft de bloem afgebeeld op het titelblad van het handschrift uit 1577 dat een afschrift is van de statuten uit 1563 (rechtsonder, bewerkt detail titelblad KB 78C66, zie hierboven).

Verovering op Grol 1597

De kamer ontving voor een opvoering ter gelegenheid van de verovering op Grol (Groenlo) 2 pond. Maurits veroverde de stad toen op de Spanjaarden. In 1606 kwam Groenlo weer in Spaanse handen om in 1627 weer staats te worden.

Mechelen 1620

In 1620 is er in Mechelen door De Peoene een wedstrijd uitgeschreven, waaraan ook Goes meedoet. De voorgedragen werken zijn in 1621 in druk uitgegeven onder de titel *De schadtkiste der filosofhen ende poeten*.

De 'Nardus blom ter Goes in Seelant' behaalde daar de tweede prijs van het beste lied. Het is ondertekend met de zinspreuk 'Minne baert Solaes', die ongetwijfeld de persoonlijke spreuk van de dichter geweest zal zijn. De prijs bestond uit zes ponden tin. Het lied draagt als opschrift *Nievw liedeken; op de wyse: Wy Beuenaers alhier by desen*.⁹ Dat schijnt een populair wijsje geweest te zijn, de liederenbank geeft in totaal zeven teksten met deze wijs.¹⁰

Vergaderplaats 1627

De plaats waar de gildeleden bijeenkwamen, was op het eind van de Zusterstraat en is later bij het weeshuis getrokken. Op 10 januari 1627 werd het verzoek tot uitbreiding van het weeshuis toegestaan: *dat onder andere ook de Camer die by die van Rethorike werd gebruikt, daertoe zal worden geëmploijeert*.

Mogelijk is de rederijkerskamer toen ingetrokken in de behuizing van schutterij Sint Sebastiaan en De Nardusbloem betaalde daarvoor 2 pond per jaar. De schutters van de handboog hadden onder andere drie ruiten van Retorica in bezit. Op een ervan stond het wapen van de schutterij. Onduidelijk is of dit schenkingen waren van de rederijkers of dat er ook afbeeldingen van Retorica op stonden.

Noch van het huis De Nardusblomme in de Korte Vorst noch van het huis met dito naam in de Wijngaardstraat is vast te stellen dat het heeft behoord tot het bezit van de kamer van de Nardusbloem.¹¹

De oude en de jonge kamer 1630

Ook Keetlaer (...) spreekt alleen van de oude en jonge kamer van Rh[etorycke] die by Res[olutie] van 14 Dec[ember] 1630 door de Reger[ing] zyn vereenigd. Hy heeft echter van de eene niets te weten kunnen komen. Van de andere weinig. Hy meent echter dat de jonge Kamer uit de oude gesproten is; dat beiden de Nardusbloem met hetz[elfde] devies roerden; maar overigens gescheiden waren. Hy meent bovendien dat de Separatie niet van lange duur is geweest.

Keetlaer had het mis. De oude kamer was inderdaad de Nardusbloem, maar de jonge kamer was de Edele Castanienbloem. Deze rederijkerskamer schonk in 1595 juwelen aan de Edele Busse (schutterij). Namens deze kamer waren vertegenwoordigd de prins Pieter Cornelisz Matthyse van Campen, en de dekens Cornelis Adriaensse Smallegange en Hendrik Adriaensse Nissepat. Beide kamers werden in 1630 gedwongen om samen te gaan. Römer weet echter te melden dat het op eigen verzoek van de kamers was. De prins en de dekens van de oude kamer werden ontslagen.¹²

Over de samenstelling van het gildebestuur lezen we het volgende:

De officieren dezer kamer waren een prins benevens een stedehouder en 3 dekens. Zy werden jaarlyks vernieuwd op Sint Jacobsdag en moesten by de samensmelting in 1630 daarvoor dubbeltallen ter keuze aanbieden, en ieder een een inventaris overleggen. Overigens werden de leden gekozen door Prins en Dekens uit de Schranderste vernuften, maar deden een eed aan de Regering.

Met Sint Jacobsdag wordt waarschijnlijk de naamdag van Jacobus de Meerdere bedoeld. Hij was een apostel van Christus en de viering van zijn naamdag is op 25 juli. De stedehouder was de vervanger van de prins bij diens afwezigheid.

Sluitsteen 1646

Ab Utrecht Dresselhuis is niet echt duidelijk in zijn aantekeningen over de hier afgebeelde sluitsteen. Deze steen werd in 1646 aangebracht in het schuttershof van het handbooggilde Sint Sebastiaan, het gebouw waar de rederijkers ook bijeen kwamen voor hun bijeenkomsten. Het schild met de vijf kruizen, het wapen van Jeruzalem, is het wapen van de schutters; de ruit ernaast van de rederijderskamer de "Nardusbloem".

Verbod 1645-1646

Verwarrend zijn de gegevens dat in diezelfde periode een einde aan het bestaan van de kamer kwam door resoluties van de Staten van 18 november 1645 en 31 mei 1646. Het gilde moest haar juwelen en zilverwerk overdragen aan de regering. Even vreemd in verband met deze informatie is het volgende rekest uit 1664. De rederijders stonden zich kennelijk niet aan al die verboden.

Rekest 1664

Het rekest uit 1664 laat zien dat de rederijderskamer, een naam wordt niet genoemd, jarenlang getobd heeft om voldoende leden te werven. Inmiddels is er voldoende aanwas en de magistraat wordt verzocht om een prins en dekens te benoemen. Zij geven te kennen

*dat hun gilde wel een langentyt van een genoegzaam
aantal van gildebroeders zoodanig ontbloot is geweest dat daer
uit geene officieren hebben kunnen worden verkooren maer dat nu
tot zodanig accies zyn gekomen, dat tegenwoordig een volkomen
getal konnen uitmaken, verzoekende derhalve H[oog] Ed[el] Agtb[are] naer
ou der gewoont uit de genomeneerde personen eenige tot Prinsen
en Dekens van 't voorsz[eide] gilde te kiezen:*

Cornelis Matthyse van de Weele

Pieter Lessius

Job Jobse

Willem Quirynde Trouwe

Michiel Engelse Brouwersput

Johannes van de Weele

François Jansse Levering

Nicolaes van der Straaten

Het rekest doet dus merkwaardig aan gezien de eerder genoemde resoluties waarbij de kamer verboden werd. De lokale overheid vond de 'oplossing' door te eisen dat de verzoekers eerst het privilege en de statuten van de kamer dienden te overleggen. Het was echter algemeen bekend dat deze stukken verdwenen waren. Waarschijnlijk gaat het om de hierboven beschreven statuten die thans worden bewaard als handschrift 78 C 66 in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en is het rekest dus afkomstig van de Nardusbloem.

'Het einde' 1679

De resolutie van 24 juli 1679 verbood elke vorm van vereniging.

Inleveren juwelen 1681

'Het Collegie van Rhetorica voor vernietigt te houden, hare vergadering verboden, en gelast het boek en de Iuweelen ten stadhuijs te brengen 1681, dog naderhand gerestitueert.'¹³ Het laatste betekent dat alles wat de kamer had ingeleverd, werd teruggegeven. Met het boek zal het gaan om het rekeningenboek, waarin de inkomsten, de uitgaven en de bijeenkomsten werden bijgehouden.

Aanpakken rederijkers

1673 Hoedekenskerke

Op 13 jan 1673 diende ds. Eversdyk van Hoedekenskerke een klacht in bij de classis met vier punten: "1. dat de Confrerie zijn van een puiren paepzen grondlijken aerd. 2. dat hare exercitien zijn superstitueus en afgodisch. 3. dat zij in haer einde zijn verselt van profaniteit en goddeloosheit. 4. dat zij geheel verschillende waren van de borgerlyke gilde, en schutterrien in de steden."¹⁴ Op 24 januari 1673 volgt een plakkaat tegen de rederijkers.¹⁵

1696 Heinkenszand

Op de kerkeraadvergadering van 3 juni 1696 wordt gesproken over het voornemen om een 'Retoorijkspel' op te voeren tegen alle wetten in en 'tot ergernisse van de gantze gemeente'. Er wordt besloten om een rekest in te dienen bij de Ambachtsheren van 's Heer Arendskerke. Daarin wordt gewag gemaakt van het schieten op de gaai en het willen opvoeren van een rederijkersspel met het verzoek 'om haar Magistraat of schout alhier gestelt te gelasten sulks te verhinderen', ondertekend door Joh. Henr. van Bentheim.

Op de volgende bijeenkomst op 10 juni 1696 wordt de apostille (beschikking) voorgelezen van de ambachtsheren. De heren hebben er vaart achter gezet en tot hun rechtsgebied behoorden 's Heer Arendskerke, Heinkenszand, Ovezande, 's Heerenhoek en St. Joosland. Ze moesten wel snel reageren, want men was beducht dat binnen enkele dagen een opvoering zou plaatsvinden in Heinkenszand. Dus ze besloten 'yder schout in de voornoemde plaetsen woonende te gelasten sulke ongeoorloofde speelen, synde ook strijdigh jegens den placaeete van den Landen, tegen te gaen en te verhinderen'.¹⁶

1711 Zuid-Beveland

Op 31 december 1711 is er een verbod op Rethorijkspelen namen de Staten van Zeeland door middel van een nieuw plakkaat. De aanleiding is dat men op het platteland in 'Zuijt-Bevelandt' op tweede pinksterdag een beeld van de heilige St. Barbara (de patrones van 's-Gravenpolder) droeg en dat men was bezig een toneelopvoering voor te bereiden voor de 6^e januari (Driekoningen).

'De Harlekijn' bij het Schuttershof te Goes van kunstenaar Jan Buzink uit 1987. (Bron: Wikipedia.)

Zotten

Een aparte categorie wordt gevormd door de grappenmakers in de toenmalige samenleving, de zotten, alven of potsenmakers.¹⁷ Het was gangbaar dat een rederijkerskamer een eigen zot had, maar er waren ook beroepszotten die ingehuurd konden worden, zoals blijkt uit de rekeningengegevens van het voetbooggilde St. Joris uit Goes. Bijvoorbeeld in 1539:

- *Bet[ael]^d hanne puijze voor zyn dienst en een paer schoen iij schellingen*
- *bet[ael]^d machiel anthonissen van puessens
nyeuwe sotencappe te maken vj schellingen viij grooten*
- *bet[ael]^d hans puesse voor sinen dienst iij schellingen*
- *bet[ael]^d Coman Gilles van v ellen fraingen
om hanne pusens sot noch mede te
boerden de ellen voor iij grooten, dus xv grooten*

In 1540 staat er behalve een paar schoenen ook een nieuw pak voor Hanne Pusens in de rekeningen. In vermoedelijk hetzelfde jaar wordt *bet[ael]^d Cryn de Zayer voer dat hy ons diende Inder opscote vieringhe ende laatste maentscote iij schellingen*.

De opschote is het maandelijks gaaischieten.

De zot werd door de schutterij eveneens van elders ingehuurd. Zo komt de zot van Yerseke in 1538 langs¹⁸ en in 1540 wordt de zot uit Wolphaartsdijk voor drie dagen optreden en twee overnachtingen betaald. In hetzelfde jaar wordt ook de zot van Yerseke weer genoemd. In 1549 togen de schutters naar Bergen op Zoom met vaantjes met afbeeldingen van Sint Joris en de patrones Sint Margareta en tot hun gezelschap behoorde de zot van Reimerswaal. Hanne Puze/Puijze/Puesse/Puyse lijkt een Goessche potsenmaker te zijn geweest in dienst van de stad. Hij komt regelmatig voor bij de rubriek 'De opschote' in de schuttersrekeningen tot 1548.

De historische bibliotheek

De bibliotheek levert twee titels op:

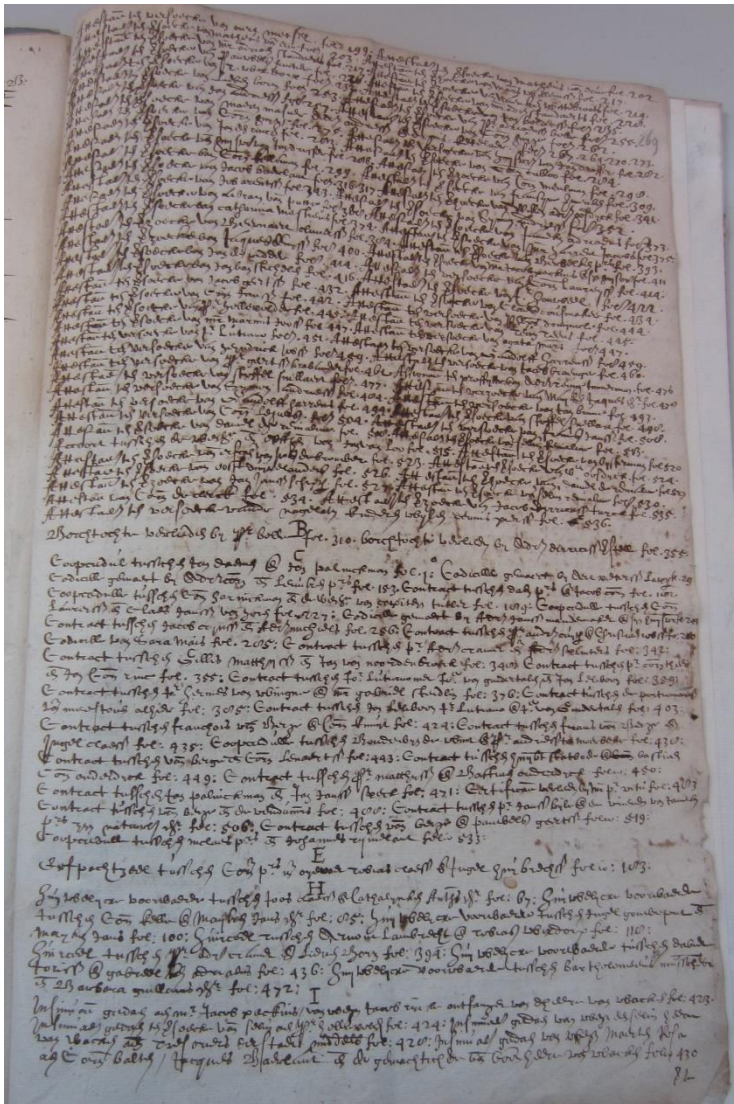
1. Gemeentearchief Goes (GAG), HB 472, 'Een brief aan de Rhetorijkers-kamer te Middelburg in 1483', in: *Korte Geschiedkundige Mededeelingen betreffende de Provincie Zeeland*, deel II, z.p. [1858] (overdruk), pp. 1-10.
2. GAG, HB 473, R.C.H. Römer, 'De Rethorijkers te Goes' met een naschrift van H.M.C. van Oosterzee, in: [titelblad t/m p. 8 ontbreken], z.p. 1843, pp. 10-23.

Geraadpleegd en geen resultaten

Hierbij kan het gaan om informatie die hierboven al vermeld staat en om bronnen die geen bruikbare gegevens bevatten dan wel lastig toegankelijk zijn.

- GAG, handschriftenverzameling, inv.nr. 31. Aantekeningen betreffende het handboog- en retorikagilde te Nisse door mr. J.G. ab Utrecht Dresselhuis z.j. (19e eeuw).
- GAG, handschriftenverzameling, inv.nr. 101. Lijst opgemaakt door P.C. de Gelleke van de altaren en vicariën in de R.K. Maria Magdalenakerk te Goes (voor de reformatie).
- GAG, handschriftenverzameling, inv.nr. 122. Geschiedkundige aantekeningen betreffende de Latijnse School te Goes, 1816.
- GAG, handschriftenverzameling, inv.nr. 128. Aantekeningen uit "De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers enz." door C. Kramm betreffende een triptiek, toegeschreven aan Gillis Mostart, met op de deuren geschilderd een titelblad van een boek betrekking hebbend op de rederijkerskamer "De Nardusbloem" te Goes, z.j. (2^e helft 19^e, begin 20^e eeuw).

- GAG, handschriftenverzameling, inv.nr. 551. *Geschiedenis van het rederijergilde "de Wijngaerd-rancke" te Hansweert*. Fotokopie van het handschrift.
- GAG, Verzameling Keetlaer, inv. nr. 856. Hoofdstuk 12 handelt over Schuttershoven – Rhetorijkers-Kamers.
- GAG, Stad Goes inv.nr. 14, resoluties 1662-1664, met het rekest van 5 januari 1664 op fol. 116v en de resolutie op fol. 118v-119r.
- GAG, inv.nrs. 1, 59, 77, 81, 346 / Archief Stad Goes inv. nrs. 278, 279 / Archief Gilden inv.nr. 171.

Een bladzijde uit het Notarisboek van Jacob Boudewijnszoon Wisse.

- GAG, toegang 167, notaris Jacob Boudewijnszoon Wisse 1608-1611(RAZE). Notariële akten niet om door te komen: folioformaat met geheel volgeschreven bladzijden, indexen achterin alleen op onderwerp (testament, boedelscheiding e.d.).
- GAG, pamflettenverzameling van mevr. Huber-Schneider, nr. 4 en 5. De eerste drie handelen over de scheepvaart. Nr. 5 is een aantekenboekje met notities over resoluties.
- GAG, 539.3.1 Pamflettcatalogus Rixtinus Arnoldus Soetbrood Piccardt.

Besluit

De verwachting dat het onderzoek naar de rederijders van Goes nog verrassende nieuwe informatie zou opleveren, is helaas niet bewaarheid. Het blijkt dat alle bronnen in de loop der tijd gegevens van elkaar hebben overgenomen. Wat we lezen is in eerste instantie verzameld door mr. Cornelis Keetlaer. Het enige nieuwe in het voorafgaande is het overzicht van de zotten. Het bovenstaande volgt bovendien vooral de geschiedenis van rederijderskamer De Nardusbloem, over de andere drie kamers is geen of nauwelijks informatie in het onderzochte materiaal. Ook een beschrijving van de heropleving van rederijderskamers in de 19^e eeuw is buiten beschouwing gelaten. Niettemin is er met de weergave van het onderzoek een aardige basis gelegd voor een volledige beschrijving van de geschiedenis van rederijderskamer De Nardusbloem. De eerste aanvullingen zijn te vinden op de site van het gemeentearchief zelf. Veel rederijdersinformatie wordt daar afgebeeld en beschreven, soms met een transcriptie.

Noten

- ¹ Dekker, C., *Een schamele landstede. Geschiedenis van Goes tot aan de Satisfactie in 1577*, Goes 2002.
- ² Dekker, *Een schamele landstede*, 486-487. Hij vermeldt voor Axel de jaren 1493-1494. Goes staat echter genoemd in de rekening van 1494-1495, fol. 137.
- ³ Gemeentearchief Hulst (GAH), *Stadsarchief Hulst*, inv.nr. 100, Stadsrekening 1473-1474, fol. 17recto. Het is onzeker dat het om rederijders gaat.
- ⁴ GAH, *Stadsarchief Hulst*, inv.nr. 102 Stadsrekeningen 1475-1476, f. 34r; Caland, F., 'De rederijderskamer van Bergen op Zoom. Historische schets uit haren bloeitijd van 1441 tot 1561', *Dietsche Warande*. Nieuwe reeks. Deel 5, 70-113. Amsterdam 1886, 78.
- ⁵ Gemeentearchief Goes (GAG), inv.nr. 856, *Verzameling Keetlaer*. Hoofdstuk 12 handelt over Schuttershoven en Rhetorijders-Kamers.
- ⁶ Zie voor de tekst van de eed GAG, toegang 001, *Archief van de stad Goes 1449-1851*, inv.nr. 769, Eedboeken, formulieren van af te leggen eden met indices, fol. 58r. Ook raadpleegbaar op de website van het archief.
- ⁷ KB, handschrift 78 C 66, fol. 1v.
- ⁸ KB, handschrift 78 C 66, fol. 5r.
- ⁹ Jan Thieullier, *De schadt-kiste der filosofen ende poeten*, Mechelen 1621, p. 323.
- ¹⁰ www.liederenbank.nl. Zoeken met 'Wij Bevenaars'.
- ¹¹ Dekker, *Een schamele landstede*, 491.
- ¹² Römer, R.C.H., 'De Rethorijders te Goes'; in: *Zeeuwsche Volksalmanak* (1844), p. 18.
- ¹³ GAG, Plaatsinglijst van de pamflettenverzameling van mevrouw Huber-Schneider, nr. 5 Aantekenboekje met notities en uittreksels uit de resolutie- en notulenboeken van Burgemeester en Schepenen van Goes 1596-1775, fol. 261.
- ¹⁴ Handschriftenverzameling Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, handschrift 6108, *Proeve eener kerkhistorische studie over Zeeland*, deel 1. Kerkgeschiedenis van Zeeland beginnend met een historisch overzicht tot 1572, de kerkgebouwen, geestelijke goederen en gildes met hun verplichtingen tegenover de kerk, [ca. 1900], fol.
- ¹⁵ Zie noot 13, fol. 112.
- ¹⁶ Deze gang van zaken bevindt zich in GAG, handschriftenverzameling inv.nr. 168 op drie losse velletjes.
- ¹⁷ De vermelde verwijzingen aangaande dit onderwerp (Cannaert II 205, anno 1539; Bilderdijk VI, 241 en VII, 282; De Jager, Magazijn IV, 4) heb ik niet kunnen traceren.
- ¹⁸ GAG, inv.nr. 171, *Archief Gilden*, fol. 12.